

Tartu Ülikool

Filosoofia ja semiootika instituut

KELLEL PEAKS OLEMA ÕIGUS VALIDA JA KAS IGAÜHEL PEAKS OLEMA
VÕRDNE HÄÄL?

Filosoofia eriala bakalaureusetöö

Juhan Johannes Raudsik

Juhendaja: Mats Volberg

Tähemärkide arv: 51863

2025

Sissejuhatatus.....	2
1.1 Töö eesmärk ja uurimisküsimus.....	3
2. Valimisõiguse filosoofiline taust ja demokraatia printsiibid.....	5
2.1 Demokraatia kui valitsemisvorm.....	5
2.2 Valimisõiguse ajalugu ja areng.....	6
2.3 Valimisõiguse piirangute filosoofilised dilemmad.....	7
2.3.1 Pädevus vs. võrdsus.....	7
2.3.2 Mõjutatud huvid vs. kodakondsuspõhine esindatus.....	8
3. Teoreetiline analüüs.....	10
3.1 Jason Brennani pädevuspõhine lähenemine.....	10
3.2 "All affected interests" printsiip.....	13
4. Teooriate võrdlus ja Eesti juhtumi analüüs.....	18
4.1 Teooriate võrdlus.....	18
4.2 Eesti juhtumi analüüs.....	19
Kokkuvõte.....	22

Sissejuhatus

Demokraatia põhineb arusaamal, et võim kuulub rahvale, kodanikud on võrdsed ning kõigil täiskasvanutel on õigus osaleda ühiskonna valitsemises. Praktikas aga teame, et isegi kõige demokraatlikumates riikides kehtivad teatud piirangud – näiteks vanusepiirang, mis välistab alaealised. Seega pole küsimus selles, kas piirangud on lubatud, vaid millised piirangud on õigustatud ja millistel tingimustel neid kehtestatakse.

Eestis on see teema eriti päevakajaline seoses ettepanekuga piirata Vene kodanike osalemist kohalikel valimistel. Aastal 2025 esitasid 61 Riigikogu liiget eelnõu, mille põhjendustes viidati julgeolekuriskidele, lojaalsuse küsimustele ja ühiskondliku sidususe vajadusele (Riigikogu XV koosseisu 536 SE seletuskiri, 2025). Kuna Eestis elab suur vene keelt kõnelev vähemus ja Venemaa mõju poliitilisele stabiilsusele on pidev arutelukoht, tekib küsimus, kas valimisõiguse piiramine sellisel alusel on demokraatia põhimõtetega kooskõlas.

Selle töö kirjutamise hetkel ei ole seadus veel lõplikult jõustunud ning teoreetiliselt on võimalik, et see jääb näiteks välja kuulutamata.¹ See muudab debati eriti aktuaalseks – kas valimisõiguse kitsendamine teatud kodanike gruppidele on õigustatud demokraatia printsiipide taustal? Kas julgeolekukaalutlused võivad olla legitiimne põhjus valimisõiguse piiramiseks?

Eesti näide on osa laiemast arutelust, mis puudutab demokraatia ja julgeoleku vahelist tasakaalu. Paljudes riikides on valimisõigusele seatud piiranguid kas kodakondsuse, poliitilise lojaalsuse või riikliku julgeoleku kaalutlustel. Näiteks Lätis puudub märkimisväärsel hulgal mittekodanikest elanikel õigus hääletada kohalikel valimistel (Rahvastik.ee, 2020). Ukrainas ei tunnustanud rahvusvaheline enamus separatistide kontrollitud aladel toimunud valimisi (Rank, 2014). USA-s tõusis pärast 9/11 terrorirünnakuid esile debatt immigrantide poliitilise osaluse ja julgeoleku seoste üle. Sellised juhtumid näitavad, et demokraatlikud õigused ja riiklikud huvid võivad sattuda vastuollu, mistõttu tuleb leida tasakaalupunkt.

Valimisõiguse piiramine viib laiemalt küsimuseni, millised demokraatia põhimõtted peaksid olema prioriteedid. "Üks inimene, üks hääl" printsiip saavutas üldise tunnustuse alles 20. sajandil, kuigi selle juured ulatuvad tagasi Prantsuse revolutsiooni ja John Stuart Milli

¹ Autor alustas selle töö kirjutamist enne seaduse lõplikku jõustumist. Töö kirjutamise hetkel ei ole seadus veel välja kuulutatud, mistõttu on teoreetiliselt võimalik, et see võib muutuda (nt jääda presidendi poolt välja kuulutamata või jõustuda muudetud kujul).

ideedeni. Mill ise leidis, et haritumate kodanike hääl võiks kanda suuremat kaalu – see peegeldab juba varast arutelu pädevuse ja võrdsuse vahelisest pingest (Mill, 1861, Chapter VIII). Tänapäeval on seda ideed edasi arendanud näiteks Jason Brennan, kes seab kahtluse alla massidemokraatia efektiivsuse. Samal ajal rõhutab liberaalne demokraatia individuaalsete õiguste ja kaasatuse tähtsust, vältimaks teatud gruppide marginaliseerumist.

Filosoofias on sellele kaks vastandlikku vaadet:

1. **Võrdsusprintsip** – Valimisõigus on fundamentaalne õigus, mis peaks olema universaalne. Piirangud riivavad kodanike autonoomiat ja võimendavad diskrimineerimist.
2. **Pädevuspõhine lähenemine** – Valimisõigus ei ole absoluutne, vaid eeldab teatud taset, teadlikkust ja vastutust. Kui osad kodanikud ei ole piisavalt informeeritud või on nende lojaalsus kahtluse all, võib valimisõiguse piiramine olla õigustatud.

Eesti juhtum illustreerib laiemat dilemmat: kuidas tasakaalustada demokraatlikke põhimõtteid ja riiklikku julgeolekut? Kui osa elanikke on seotud riigiga, mida peetakse ohuks, kas valimisõiguse piiramine on sellisel juhul õigustatud? Küsimus pole ainult rahva tahte väljendamises, vaid ka demokraatia stabiilsuse ja turvalisuse tagamises.

1.1 Töö eesmärk ja uurimisküsimus

Käesoleva töö eesmärk on analüüsida, millistel tingimustel on valimisõiguse piiramine õigustatud, säilitades samal ajal demokraatia alusprintsipi. Kuna valimisõigusele seatakse alati teatud piirangud (nt vanus, kodakondsus), ei ole küsimus selles, kas piirangud on lubatud, vaid millised piirangud on demokraatlikult õigustatud ja kuidas neid põhjendada.

Töö kesksed uurimisküsimused on:

1. Millistel tingimustel võib demokraatlikus ühiskonnas valimisõigust piirata?
2. Kas kõik kodanikud peaksid omama võrdset häält või võivad teatud kriteeriumid seda eristada?
3. Millised argumendid võimaldavad valimisõiguse piirangut eetilisel ja poliitilisel õigustada?

Tees on, et valimisõiguse määratlemisel tuleb leida tasakaal võrdsuse, kaasatuse ja ühiskondliku stabiilsuse vahel. Absoluutne universaalne valimisõigus võib olla demokraatlik

ideaal, kuid praktikas võivad julgeolek, lojaalsus ja pädevus nõuda teatud piiranguid. Käesolev töö on oluline mitte ainult Eesti kontekstis, vaid ka laiemalt demokraatia teoreetiliste piiride mõtestamisel. Küsimus valimisõiguse piiride määratlemisest ei puuduta ainult julgeolekut, vaid ka demokraatia legitiimsust: millal muutuvad piirangud nii ulatuslikuks, et demokraatia lakkab olemast demokraatia? Just sellistele piiripunktidele otsib töö vastuseid.

Töö analüüsib kaht peamist teoreetilist lähenemist: Jason Brennani pädevuspõhine teooria, kus Brennan (2011) väidab, et valimisõigus peaks olema seotud kodanike teadmistega ja ratsionaalse otsustusvõimega. Kui inimesed ei ole piisavalt informeeritud või teevad otsuseid emotsioonide põhjal, võib see kahjustada demokraatia kvaliteeti. Teiseks "All affected interests" printsiip. Robert Dahl (1998) ja Robert Goodin (2007) väidavad, et valida peaksid saama kõik, keda poliitilised otsused mõjutavad. See toetab universaalset valimisõigust, eriti mittekodanikele, kes elavad riigis pikaajaliselt.

Eesti kontekstis on oluline arvestada, et valimisõiguse piirangud erinevad sõltuvalt valimistasemest. Kohaliku omavalitsuse, riigikogu ja Euroopa Parlamendi valimistel kehtivad erinevad osalemistingimused. Käesolev töö keskendub eelkõige kohalike valimiste kontekstile, kus valimisõigus ulatub ka mittekodanikele. Kuigi teema on seotud ka kodakondsuse ja poliitilise osaluse laiemate küsimustega, ei võimalda töö maht neid käsitleda ammendavalt. Olulisematele erisustele viidatakse vajaduse korral töö eri osades.

Käesolevas töös rakendatakse kahte peamist teoreetilist raamistikku, Jason Brennani pädevuspõhise lähenemise ja "all affected interests" printsiipi, Eesti kohalike valimiste kontekstis. Eesmärgiks on analüüsida, kas Vene kodanike valimisõiguse piiramine kohalikel valimistel on demokraatlike printsiipide kohaselt õigustatud. Valimisõiguse piiramine on keeruline küsimus, mis puudutab eetikat, poliitilist esindatust ja ühiskondlikku turvalisust. Eesti näide näitab, et demokraatia ideaalide ja praktiliste riskide vahel tuleb sageli teha keerulisi otsuseid. Käesolev töö otsib nende valikute põhjendamisel filosoofilist selgust.

2. Valimisõiguse filosoofiline taust ja demokraatia printsiibid

2.1 Demokraatia kui valitsemisvorm

Demokraatia on üks enim uuritud ja samas enim vaidlustatud valitsemisvorme, mille määratlus ja rakendamine sõltuvad ajaloolistest ja filosoofilistest eeldustest. Laias laastus saab demokraatiat mõista kahest vaatenurgast: esiteks kui normatiivset ideaali, mis keskendub sellistele põhimõtetele nagu võrdsus, vabadus ja osalus, eesmärgiga tagada kodanike hääl ühiskondlikes otsustes; ja teiseks, kui institutsionaalne süsteem, mis sisaldab mehhanisme poliitiliseks osaluseks ja esindatuseks, valitsejate valimiseks ning ühiskondlikult siduvate otsuste tegemiseks (Lijphart, 2012, 1).

Üks mõjukamaid demokraatia teoreetilisi käsitlusi pärineb Robert Dahliilt, kelle teos *On Democracy* (1998) on kujunenud klassikaliseks allikaks demokraatia mõtestamisel. Dahl määratleb demokraatia kui protsessi, mille eesmärk on maksimaliseerida poliitilist võrdsust ning tagada kodanike osalus otsustusprotsessides. Tema käsitluse kohaselt on demokraatia tõeliselt legitiimne vaid siis, kui kodanikel on tegelik võimalus poliitikas kaasa rääkida ning kui otsustusprotsessides kehtib hääle võrdsus. See tähendab, et kõigil täiskasvanud kodanikel peaks olema võrdne õigus hääletada, sõltumata nende haridusest, sotsiaalsest positsioonist või poliitilistest eelistustest. (Dahl, 1998, 35-43, 62-77)

Dahl (1998, 37) rõhutab, et demokraatliku süsteemi toimimiseks peab kodanikel olema ligipääs mitmekesistele teabeallikatele, mis võimaldavad neil kujundada teadlikke poliitilisi seisukohti. Lisaks peab poliitilise päevakorra üle olema kontroll, et vältida otsuste langemist eliitgruppide kätte. Tema ideaalne demokraatia eeldab, et kodanike häälteel on tõeline kaal ning et võimustruktuurid ei piira teatud rühmade osalust (Dahl, 1998, 76).

Dahli teooria on oluline lähtepunkt arutelus selle üle, kas valimisõigus peaks olema universaalne või kas seda võiks teatud tingimustel piirata. Kui demokraatia keskseks väärtuseks on poliitiline võrdsus, kas siis võib teatud juhtudel, näiteks julgeolekuohu korral, kehtestada valimisõiguse piiranguid? Eesti kontekstis on see küsimus teravalt tõstatunud aruteludes Vene kodanike valimisõiguse piiramisest kohalikel valimistel. Dahl ise oleks tõenäoliselt seisukohal, et sellised piirangud tuleks põhjendada väga tugevalt, kuna need

võivad kahjustada demokraatia legitiimsust ja kodanike usaldust süsteemi vastu. Seega loob Dahli käsitus tugeva teoreetilise aluse edasistele aruteludele valimisõiguse piirangute eetiliste ja poliitiliste tagajärgede üle.

2.2 Valimisõiguse ajalugu ja areng

Valimisõigus kui poliitilise osaluse mehhanism on kujunenud pikaajalise ajaloolise protsessi käigus, mille jooksul on seda järk-järgult laiendatud üha laiematele ühiskonnagruppidele. Kuigi tänapäeval peetakse üldist ja võrdset valimisõigust demokraatia lahutamatuks osaks, ei ole see alati nii olnud. Ajalooliselt kuulus valimisõigus vaid teatud ühiskonnakihtidele ning selle piiramine põhines sageli sellistel kriteeriumitel nagu sugu, rass, varanduslik seisund või haridustase. Valimisõiguse laiendamine on olnud pikaajaliste poliitiliste ja sotsiaalsete võitluste objekt, mis on aset leidnud nii lääneriikides kui ka mujal maailmas.

Üks olulisemaid verstaposte demokraatlikus arengus oli Ameerika ja Prantsuse revolutsioonid, mis tõid kaasa esimesed laiemad arutelud poliitilise esindatuse ja valimisõiguse üle. Kuigi need revolutsioonid kinnitasid kodanike võrdsuse põhimõtet, jäi valimisõigus endiselt piiratud varanduslike ja sooliste kriteeriumitega. 19. sajandil hakkasid mitmed lääneriigid astuma samme valimisõiguse laiendamiseks, mille tulemusena kaotati varanduslik tsensus.

20. sajandil tõi demokraatia globaliseerumine kaasa naiste valimisõiguse kehtestamise, rassilise diskrimineerimise kaotamise ning universaalse valimisõiguse põhimõtte leviku. ÜRO inimõiguste ülddeklaratsioonis (United Nations, 1948, Art. 21) kinnitati, et iga täiskasvanud inimene peab omama õigust osaleda oma riigi valimistel, mis pani aluse tänapäevasele arusaamale valimisõiguse universaalsusest.

Eestis on valimisõigus olnud poliitiliste muutuste peegelduseks. Eesti naised said valimisõiguse juba 1917. aastal, kui Venemaal toimunud veebruarirevolutsiooni järel anti esmakordselt ka Eesti aladel naistele õigus valimistel osaleda (Laipea, 2017). See oli oma aja kohta erakordselt edumeelne ja paigutas Eesti maailmas nende väheste riikide hulka, kus naistele anti valimisõigus enne Esimest maailmasõda või vahetult selle järel. Võrdluseks said naised valimisõiguse Suurbritannias 1918. aastal (täielikult 1928), Ameerika Ühendriikides

1920. aastal, Prantsusmaal 1944. aastal ning Šveitsis alles 1971. aastal. 1918. aasta Eesti iseseisvusmanifest kinnitas universaalse valimisõiguse kõigile kodanikele, mis tugevdas seda edumeelset sammu. Erinevatel perioodidel on Eestis siiski kehtinud ka piirangud. Nõukogude okupatsiooni ajal oli valimisprotsess tugevalt kontrollitud ja pluralistlik poliitiline konkurents puudus. Taasiseseisvumise järel 1991. aastal taastati demokraatlikud valimised, kuid säilisid teatavad piirangud mittekodanikele, kellel puudub õigus hääletada Riigikogu valimistel.

Tänapäeval on Eestis arutelu all küsimus, kas Vene kodanike valimisõigust kohalikel valimistel peaks piirama julgeolekupõhjustel. See tekitab laiemalt küsimuse, kas ja millistel tingimustel võib valimisõigust piirata ilma, et see õõnestaks demokraatlike põhiväärtusi. Ajalugu on näidanud, et valimisõiguse piiramine võib sageli olla esimeseks sammuks demokraatia nõrgenemisele, kuid samas on erinevatel perioodidel kehtinud ka põhjendatud piirangud, näiteks sõjaolukorras või põhiseaduslike kriiside ajal. Seega pakub valimisõiguse ajalugu olulist konteksti, et mõista tänapäeva arutelusid valimisõiguse piiramise õiguspärasuse ja tagajärgede üle.

2.3 Valimisõiguse piirangute filosoofilised dilemmad

Valimisõigus on üks demokraatia alustalasid, kuid selle ulatus ja piirangud on tekitanud põhjalikke filosoofilisi arutelusid. Demokraatia puhul tekib küsimus, kas see eeldab absoluutset valimisõigust või on mõistlik kehtestada teatud piirangud. Need küsimused puudutavad võrdsuse printsiipi ning valimiste kvalitatiivset osa, toomata esile mitmeid põhimõttelisi dilemmasid, mis seonduvad valimisõiguse reguleerimisega.

2.3.1 Pädevus vs. võrdsus

Klassikalise demokraatia tuumaks on, et kõigil kodanikel on võrdne õigus osaleda valimistel, sõltumata nende haridustasemest, teadmistest või poliitilisest informeeritusest. Selline lähenemine lähtub võrdsuse ja autonoomia ideaalist. Samas on see praktikas seatud kahtluse alla küsimuses, kas poliitiliste otsuste ratsionaalsus ja kvaliteet on sellise osaluse korral tagatud.

Jason Brennan (2011) on väitnud, et suur osa valijatest teeb oma otsused teadmatuses, valeinformatsiooni põhjal või emotsioonide baasil, mitte kaalutletult. Tema hinnangul võib see kahjustada demokraatlikke institutsioone ja viia ühiskonna neile kahjulike otsusteni. Seetõttu on ta pooldanud epistokraatia ideed, mille kohaselt peaks suurem poliitiline mõju kuuluma pädevamatele ja rohkem informeeritud kodanikele. Kuid selline lähenemine tekitab vastuolu demokraatia võrdsusprintsiibiga. Kui valimisõigus seatakse sõltuvusse pädevusega, tekib küsimus: kes ja mille alusel pädevust määrab? Millised teadmised loevad ja kuidas tagada hindamise õiglus? Need küsimused toovad esile epistokraatia riskid. Selline kord võib viia uue eliidi tekkimiseni, kellel on õigus määrata, kes tohib osaleda poliitikas ja kelle hääl loeb. See ähvardab muuta demokraatia eksklusiivseks ja suletuks, õõnestades selle õigustatust ja esinduslikkust.

Sellele saab aga vastu väita, et poliitiline pädevus ei ole midagi, mida saab mõõta ainult teadmiste testidega. See on midagi, mis on inimeses loomupäraselt olemas. Juba Aristoteles kirjutas, et inimene on poliitiline loom. See tähendab, et inimene on oma olemuselt olend, kes elab koos teistega ja kellele on omane osalus ühistes otsustes (Aristotle, 1999, 5). Sellest vaatenurgast on iga inimene pädev poliitikas osalema, kuna poliitika puudutab kogu inimelu korraldust. Seega ei ole hääletamise õiguse aluseks mitte üksnes faktid, vaid inimese eksistentsiaalne seotus ühiskonnaga. Poliitika ei ole vaid tehniline ala, kus on võimalik eksida nagu kirurgia laual. See on väärtuspõhine tegevus, kus eri maailmavaated, kogemused ja huvid võivadki kokku põrkuda. Isegi kui mõned valijad ei vasta teatud ratsionaalsuse ideaalile, on võimalik esitada vastuväide, et neil poleks õigust kaasa rääkida küsimustes, mis kujundavad nende elu. Selline lähenemine toetab demokraatia ideed kui kaasamise süsteemi, mitte kui monopoliseerimist.

2.3.2 Mõjutatud huvid vs. kodakondsuspõhine esindatus

Teine filosoofiline dilemma puudutab küsimust, kes peaks valimistel osalema. Robert Dahl ja Robert Goodin on esitanud "all affected interests" printsiiibi. Selle kohaselt peaksid kõik, keda poliitilised otsused oluliselt mõjutavad, saama osaleda nende tegemises (Goodin, 2007, 43). Seda tüüpi printsiiibi järgi võiksid näiteks pikaajalised elanikud, kellel puudub kodakondsus, või isegi pagulased nõuda valimisõigust kuna nad peavad järgima samu seadusi ja maksustamist nagu kodanikud.

Kuid selle printsiibi rakendamine tõstatab praktilisi ja filosoofilisi küsimusi, kuidas vältida olukorda, kus valimisõigus laieneb liiga laialdaselt. Kui valimisõigus kehtiks kõigile, keda poliitilised otsused mõjutavad, siis peaks olema tagatud, et see ei moonutaks kodakondsuspõhise esindatuse põhimõtteid. Samas tekitab see printsiip küsimuse ka vastupidises suunas: kui palju ja kui kaua peaks isik säilitama valimisõiguse riigis, millega tal on vähe või olematu igapäevane side? Näiteks kui Itaalia kodanik on elanud Eestis üle 15 aasta ning kogu tema elu ja huvid on seotud siinse ühiskonnaga, võib küsida, miks peaks tal jätkuvalt olema õigus osaleda Itaalia parlamendivalimistel. Kas tema valikuid saab pidada informeeritud ja legitiimseks, kui tema elu ei ole enam seotud selle poliitilise süsteemiga, mille üle ta otsustab? See osutab laiemale dilemmale kodakondsuse ja tegeliku poliitilise kuuluvuse vahel. Paljud riigid on leidnud tasakaalu, lubades mittekodanikel osaleda kohalikel valimistel, kuid mitte riiklikel valimistel. Valimisõiguse piirangute arutelu puudutab võrdsuse ja esindatuse, poliitiliste otsuste kvaliteedi, ühiskonna julgeoleku ning kõigi mõjutatud huvide tasakaalu. Iga piirang peab olema põhjendatud, proportsionaalne ja kooskõlas demokraatia põhiväärtustega.

3. Teoreetiline analüüs

Selles peatükis annan ülevaate Jason Brennani ning Robert Dahli teooriatest valimisõiguse ja demokraatia toimimise kohta. Nende käsitluste põhjal on võimalik järgmises peatükis analüüsida Eesti juhtumit ning hinnata, kuidas nende ideed võiksid kohalikus kontekstis rakenduda või probleeme tekitada.

3.1 Jason Brennani pädevuspõhine lähenemine

Jason Brennan esitab oma teoses *The Ethics of Voting* (2011) radikaalse väljakutse demokraatia traditsioonilisele arusaamale valimisõigusest. Tema peamine tees on, et demokraatia kui massiline hääletamisprotsess ei ole episteemiliselt usaldusväärne ning võib viia halbade poliitiliste otsusteni. Selle asemel, et näha valimisõigust sünnijärgse ja universaalse õigusena, käsitleb Brennan seda moraalse kohustusena, mida peaksid täitma vaid need, kes on piisavalt pädevad ja informeeritud. Tema kriitika massidemokraatia suhtes põhineb peamiselt väitel, et enamik valijaid ei tee oma otsuseid teadlikult ega põhjendatult, vaid lähtuvad emotsioonidest, ideoloogilistest eelistustest või valeinfost (Brennan, 2011, 14)², mistõttu võib demokraatia tulemuseks olla ebaefektiivne ja ebaõiglane valitsemine. Brennan rõhutab, et hääletamine on moraalselt lubatud vaid siis, kui see on tehtud teadlikult ja viisil, mille keskmeks on üldised hüvangukud (*the common good*).

Siiski tuleb märkida, et Brennan teeb selge vahe moraalsete ja seaduslike kohustuste vahel. Kuigi ta usub, et ebaeetiline ja vastutustundetu hääletamine on moraalselt lubamatu, ei toeta ta seaduslikke piiranguid valimisõigusele. Tema argumentatsioon keskendub pigem individuaalsele vastutusele ja eetilisele eneseregulatsioonile. Seega, kuigi Brennan ei poolda seaduslikke piiranguid, vihjab tema lähenemine sellele, kui kaaluda valimisõiguse seaduslikku piiramist, peaks sellel olema tugev moraalne argument. Selles peatükis analüüsin Brennani kriitikat massidemokraatia vastu, tema argumente informeeritud hääletamise olulisuse kohta ning võimalikke alternatiive universaalsele valimisõigusele. Tema pädevuspõhine lähenemine tõstatab olulisi küsimusi demokraatia legitiimsuse, võrdsuse ja valijate vastutuse kohta.

Brennan väidab, et demokraatia kui valitsemisvorm ei taga episteemiliselt usaldusväärseid tulemusi, sest enamik valijaid on poliitiliselt ebakompetentsed, ta toob välja, et kodanikel

² Kui ei ole öeldud teisiti, siis on kõik selle alapeatüki viited (Brennan, 2011)

puuduvad sageli sotsiaalteaduslikud teadmised, mis on vajalikud selle määramiseks, millised poliitikad edendaksid tegelikult üldist hüve (161–169). Selline poliitiline teadmatus omab võimalust kahjustada valimiste tulemusi, kui kodanik hääletab ilma kindla arusaamata. Siit kujuneb välja ka esimese uurimisküsimuse üks perspektiiv. Selleks on see, et valimisõigust ei peaks küll riigi poolt piirama, aga inimene kes tunneb, et ta ei ole adekvaatne valija ja kellel on piisavalt teadmisi, peaks mitte minema valima kuna ta seab ohtu lõpptulemuse, milleks on üldine heaolu, mille poole sihtides inimesed peaksid valima algselt minema. Tihti pakuvad epistokraadid välja erinevaid eksame, millest peaks kodanik läbi saama, enne kui teda lastakse hääletama. Brennan suretab selle idee koheselt maha, öeldes, et isegi kui see tundub teoorias hea idee, siis praktikas on see puhtalt valmis kuritarvitusteks, näiteks manipuleerides testi teatud valijaskonna hääle piiramiseks (109). Endiselt jääb õhku teatud vajadus piirata valimisõigust. Brennan toob lisaks välja argumendi, et mida rohkem on valijaid, seda madalam on keskmise valija kvaliteet ja see võib viia tulemusteni, mis ei toeta ühiskondliku ühishuvi, tuues näiteks 2008. ameerika presidendivalimised, kus palju valijaid, et olnud nõus hääletama Barack Obama poolt kuna ta oli “Mustanahaline moslem, kes toetas terroriste” (10). Täpselt sellised valijad on Brennani silmis tingimuseks, kus võib demokraatlikus ühiskonnas valimisõigust piirata.

Liikudes edasi teise uurimisküsimuse juurde, vajab Brennani seisukoht sügavamalt analüüsi, kuna ta ei ütle otsesõnu, et kõigil peaks olema võrdne hääle ilma kvalifikatsioonita. Tema seisukoht on nüansirikkam, keskendudes pigem hääleõiguse eetilisele teostamisele kui kõigi võrdse hääleõiguse loomupärasele põhjendamisele. Tema vaade hääletamisele ei ole üles ehitatud printsiibile, et igal kodanikul on loomulik ja võõrandamatu õigus hääletada, vaid ta asetab esiplaanile hääletamise kui vastutustundliku teo, mis nõuab teatud teadmisi ja kaalutletud otsust.

Esiteks toob ta välja, et valijad peaksid õigustatult uskuma, et nende toetatud kandidaadid edendavad üldist hüve ja kui neil sellist õigustatud veendumust ei ole, peaksid nad hääletamisest hoiduma (91). Hääletamine pelgalt isiklike huvide ajendil või ilma piisava põhjendusega ei ole tema hinnangul õigustatud. Samas mõistab ta, et võimalus kõigil hääletada avab ukse olukorrale, kus suurenenud hääletajate arv langetab keskmise hääletaja kvaliteeti kui ka suurendab halbade otsuste tõenäosust (28). See viib ta küsimuseni, kas demokraatia toimiks paremini, kui kehtestataks mingisugune kompetentsust arvestav kriteerium.

Kuigi võiks tunduda, et selline kriteerium aitaks klassikalist demokraatiat parandada, jõuab Brennan siiski järeldusele, et ei ole olemas praktiliselt toimivat mehhanismi, mis tagaks, et vaid kompetentsed valijad hääletavad, samas demokraatiat elujõulisena hoides. Kompetentsustestid ja epistokraatia mudelid kannavad endas märkimisväärseid rakenduslikke ja eetilisi probleeme ning võivad viia teatud rühmade süstemaatilise tõrjumiseni poliitilisest osalusest. Brennan kinnitab oma rolli demokraatia kaitsjana ja väidab, et ta ei ole demokraatia vastane, vaid toetab seda, hinnates poliitilisi institutsioone nende võime järgi aidata inimestel rahumeelselt koos elada ja õitseda (8–9).

Sellest lähtuvalt ei peaks lahendus olema välise, riiklikult kehtestatud piirangute seadmine, vaid fookus peaks olema valijal endal. Valija eetiline kohustus on olla hästi informeeritud ja hääletada vastutustundlikult; kui ta ei suuda seda standardit täita, peaks ta hääletamisest hoiduma (161-179). Siin ei ole hääletamisest loobumine tingimata negatiivne nähtus – Brennan toob selgelt esile probleemid, mis eksisteerivad individuaalse hääle mõju osas. Näiteks on üksik hääl valimistel enamasti statistiliselt ebaoluline, mistõttu paljud valijad ei näe vaeva end harida, tekitades nõiaringi, kus poliitiliste otsuste kvaliteet langeb (165). Selle tulemusena ongi Brennani soovitus sellistel hääletajatel valimistest hoiduda.

Siiski, Brennan ei poolda seaduslikult jõustatud kriteeriume, mis määraksid, kellel on õigus hääletada. Tema fookus on individuaalsel vastutusel – valija peab ise tagama, et tema hääl on informeeritud ja suunatud ühiskondlikule hüvele, mitte kitsalt isiklikele huvidele (150–151). Seeläbi püsib hääleõigus formaalselt võrdne, kuid see kutsub esile normatiivse surve, et inimesed järgiksid eetilisi kriteeriume ja langetaksid vastutustundlikke otsuseid ühise hüve nimel.

Kolmanda uurimisküsimuse juures on Brennanil mitu argumenti, mida saab potentsiaalselt kasutada, et õigustada nii poliitiliselt kui eetilist valimisõiguse piiranguid. Esimeseks neist oleks suur valijate ebakompetentsus ja potentsiaalsed kahjulikud tagajärjed. Brennan arutleb oma raamatus sotsiaalteaduslikku kirjandust, mis viitab sellele, et valijad on tihti teadmatutes ja irratsionaalsed. Ta toob välja Bryan Caplani teose “The Myth of the Rational Voter”, mis väidab, et kodanikel on majanduspoliitika osas süstemaatiliselt ekslikud arusaamad, ning et valitsuse toimimine võiks olla parem, kui otsused tehakse mündiviske abil, mitte valijate poolt (171). Kui valijatel puuduvad piisavad teadmised ja nad teevad süstemaatilisi vigu, võivad need samad hääled viia meid kahjulikke otsuste elluviimiseni, nõrgestades seega valitsemise põhieesmärki, milleks on aidata inimestel elada koos rahu ja heaolus (8). See

tõstatab küsimuse, kas on eetiline lubada inimestel, kelle otsused võivad teisi kahjustada, osaleda valimistel (21). Brennani seisukoht siinkohal on see, et igal valijal peab olema õigustatud veendumus, et nende toetud kandidaadid edendavad ühist hüve, vastasel juhul peaksid nad hoiduma hääletamisest (91). Kui oleks võimalik usaldusväärselt tuvastada kahjulike otsuste tegijaid, võiks kaaluda nende valimisõiguse piiramist, et vältida kahju.

Lisaks sellele toob Brennan välja probleemi valitsemise kvaliteedi osas. Ta argument tugineb sellele, et valijate arvu suurendamine võib mõnikord olla kahjulik, viidates jällegi nii Bryan Caplani, kui ka teistele empiirilistele tõenditele, mis seda toetavad. Ta märgib, et hääle lisamine ei suurenda alati valitsemise kvaliteeti ning võib seda isegi halvemaks teha. Ta kritiseerib “demokraatia päästmise” argumenti, mille kohaselt on iga hääل vajalik. Kui suudetaks näidata, et valimisõiguse piiramine informeeritumale ja ratsionaalsemale valijaskonnale viiks järjepidevalt parema valitsemiseni ja edendaks ühist hüve tõhusamalt, võiks seda esitada selliste piirangute eetilise õigustusena.

Viimane argument, mida ei kasutata täpselt õigustusena piirata valimisõigusi, on analoogia teiste õiguste ja kompetentsuse vahel. Brennan võrdleb valimist teiste valdkondadega, kus õigused või load sõltuvad kompetentsist. Tema näiteks on võrdlus ebakompetentse kirurgi ja valija vahel. Nii nagu me ei tahaks, et ebakompetentne kirurg teeks operatsioone, võiks väita, et ka ebakompetentsetele valijale ei peaks olema luba langetada otsuseid, millel on olulised ühiskondlikud tagajärjed (84). Selline eetiline piirang paneb jällegi rõhu iga valija vastutustundele, näidates kui tähtis on otsustamine ja astudes sammu edasi, moraalne kohustus, teha õige otsus valides. On oluline rõhutada, et kuigi kolmanda uurimisküsimuse vastust ei tule Brennani analüüsist otse välja, on neid võimalik endiselt tuletada tema argumentide põhjal.

Kokkuvõtteks juhib Brennan tähelepanu sellele, et hääletamine ei ole pelgalt õigus, vaid ka vastutus. Tema lähenemine seab küsimärgi alla universaalse valimisõiguse iseenesestmõistetavuse, kutsudes üles mõtlema sellele, kas igäühe hääл aitab tegelikult kaasa headele otsustele. Ta ei poolda formaalseid piiranguid, kuid leiab, et inimesed peaksid ise kriitiliselt hindama, kas neil on piisavalt teadmisi ja arusaamist, et valimistel osaleda.

3.2 "All affected interests" printsiip

Robert Dahl ja Robert E. Goodin esitavad „kõigi mõjutatud huvide“ (all affected interests) printsiibi kaudu väljakutse ideele, et valimisõigus peaks kuuluma automaatselt kõigile elanikele. Nende lähenemine seab fookusesse poliitiliste otsuste mõjuulatuvuse: hääleõigus peaks olema neil, keda otsused reaalselt või potentsiaalselt mõjutavad. Nad nihutavad demokraatia õigustuse põhimõtte sünnijärgse kuuluvuse asemel üksikisiku mõju hindamisele ning avavad võimaluse valimisõiguse tingimuslikuks käsitlemiseks.

Robert Dahl ja Robert Goodin käsitlevad esimest uurimusküsimust, kus valimisõigust võib demokraatlikus ühiskonnas piirata. Mõlemad lähtuvad „All affected interests“ printsiibist. Selle järgi peaks poliitilistes otsustes osalema kõik, keda otsus mõjutab (Dahl, 1990, 49)³. Samas toovad autorid välja erandid ja praktilised piirangud. Esiteks toob Dahl välja kompetentsi kriteeriumi, ta selgitab, et mõnes olukorras võib olla ratsionaalne jätta osa inimesi otsustamisest kõrvale, kui neil puuduvad vastavad teadmised või oskused. Näiteks ei lubata inimesel ilma ettevalmistuseta juhtida lennukit (21). Sellest võib järeldada, et valimisõiguse piiramine teadmiste puudumise tõttu oleks teoreetiliselt põhjendatav. Miks peaks olema inimesel kellel pole kompetentsi olema hääle tähtsates otsustes? Samas toonitab Dahl, et enamik inimesi on piisavalt pädev otsustama asjade üle, mis neid puudutavat (26). Kompetentsuse alusel valimisõiguse piiramine oleks keeruline ja vaieldav, sest ei ole objektiivset viisi pädevuse hindamiseks, mis ei tekitaks ebaõiglust, millest oli ka juttu Brennani analüüsi juures.

Teiseks kirjeldab Dahl ökonomia kriteeriumi. Mõnes olukorras võib valimisõiguse rakendamine olla ajaliselt või rahaliselt liiga kulukas (30–42). Näiteks ei ole otstarbekas korraldada rahvahääletust igas küsimuses suures ühiskonnas. Sellises olukorras õigustab ta esindusdemokraatiat, kus kõik ei osale otseselt otsustamises. See tähendab, et osalemine on piiratud praktilistel põhjustel, mitte põhimõttelisel alusel. Valimisõigus ei ole sel juhul täielikult ära võetud, vaid suunatud esindajate kaudu.

Kolmandaks käsitlevad Dahl ja Goodin küsimust, keda tuleks pidada „mõjutatuks“ – see määrab, kellel peaks olema hääleõigus. Goodin eristab kahte võimalikku lähenemist, esimese järgi tohivad hääletada need, kelle huve otsus tegelikult mõjutab. Kuid Goodin (2007: 52) leiab, et see lähenemine on loogiliselt vastuoluline, sest selleks, et otsustada, keda otsus

³ Kui ei ole öeldud teisiti, siis on kõik selle alapeatüki viited (Dahl, 1990) teose kohta

mõjutab, peab otsus juba tehtud olema, aga otsuse sisu sõltub omakorda sellest, kes hääletavad ja nii tekibki ringargument. Teine lähenemine eelistab arvestada võimalikult mõjutatud huvidega, ehk kaasata kõik, keda mingi otsus teoreetiliselt võiks mõjutada. See on loogiliselt järjekindlam, kuid selle probleem on ulatus: peaaegu iga inimene maailmas võiks niimoodi väita, et tal on õigus hääletada peaaegu iga riigi otsuse üle (Goodin, 2007, 53–55). Hoolimata sellest eelistab Goodin (2007: 64) laiemat kaasamist, sest kuigi see võib tunduda ebapraktiline, annab see tema arvates kindlama ja sisulisema aluse poliitilisele osalemisele kui kitsas lähenemine, mis sõltub otsuse tulemustes. Lisaks sellele on Goodini (2007: 58) arvates inimeste kaasamine, kelle huvid ei ole otseselt mõjutatud, harva määrava tähtsusega tulemuste muutmisel.

Kokkuvõttes võib teoreetiliselt valimisõigust piirata kolmel põhjusel:

- (1) kui inimesel puudub pädevus teemas osaleda,
- (2) kui praktilised piirangud muudavad otsese osaluse liiga keeruliseks,
- (3) kui ei ole selge, kas inimene kuulub otsust mõjutanud gruppi.

Siiski rõhutavad autorid, et igasugune piiramine peab olema erandlik ja tugevalt põhjendatud. Demokraatlikus süsteemis on eesmärgiks võimalikult lai kaasatus. Liikudes edasi teise uurimisküsimuse juurde, on Dahlil kolm selget kriteeriumit, mille järgi peaks olema autoriteet kehtiv. Nende kaudu saab mõista, millal võib hääleõiguse võrdsus olla põhjendatud ning millal mitte. Esimene neist, isikliku valiku kriteerium, tugineb ideele, et inimesed peavad õigeks neid otsuseid, mis ühtivad nende enda eelistustega (10). Dahl leiab, et selline lähenemine tundub üksikisikule loomulik ja intuiivselt õiglane. Me kaldume kergesti aktsepteerima otsuseid, millega me ise nõustume, kuid probleem tekib siis, kui kollektiivne otsus ei lange kokku isikliku tahtega: miks peaks keegi sellisel juhul otsust siiski tunnustama? Selle dilemmaga silmitsi seistes märgib Dahl, et kui igauks nõuaks, et kehtivad oleksid vaid tema enda tehtud otsused, ei saaks toimida ükski ühine otsustusprotsess (6). Selline individuaalne jäikus viiks ühiskondliku lagunemiseni. Lahendusena pakub Dahl välja, et isikliku valiku kriteerium tuleb rakendada kõigi suhtes võrdselt. See tähendab, et igahel peab olema võrdne võimalus osaleda ja oma eelistusi väljendada (8). Just see üldistatud isikliku valiku põhimõte viib Dahli poliitilise võrdsuse idee juurde, mis on demokraatliku autoriteedi keskne tingimus.

Teine kriteerium, mille Dahl välja pakub, on kompetentsi kriteerium. See põhineb arusaamal, et mõningatel juhtudel peetakse autoriteeti õigeks mitte seepärast, et otsus vastab inimese enda soovidele, vaid seetõttu, et valik on langetatud kellegi poolt, kes on teadmiste või oskuste poolest pädevam (21). Näiteks aktsepteerime arsti või piloodi otsuseid, sest oleme kindlad, et nende otsustusvõime on kompetentsem kui meie oma. See kehtib ka olukordades, kus otsus on meiega otseselt seotud, näiteks on ratsionaalne alluda autoriteedile, kui usume, et tema valik oleks ka meie oma, juhul kui oleksime sama pädevad (22). Siit tekib aga küsimus, kui kodanikud pole kõik samaväärselt pädevad, kas siis on õiglane anda neile võrdne hääl? Kui poliitilised otsused vajavad teatud arusaama või informeeritust, võib kompetentsi kriteeriumit järgides väita, et osad hääled peaksid lugema rohkem kui teised. Dahl tõstab esile, et poliitilise autoriteedi aksepteeritus sõltub meie uskumustest kodanike pädevuse kohta. Kui usume, et enamik inimesi on piisavalt pädev oma huve mõistma, toetab see võrdsuse põhimõtet (26). Kui aga oleme seisukohal, et kodanikud ei suuda piisavalt hästi poliitilisi otsuseid teha, võib see viia ettepanekuni, kus hääled ei peaks olema võrdsed. Samas mõistab Dahl, et kompetentsi kriteerium ei välista demokraatiat, vaid eeldab meist seda sama uskumust kodanike pädevuse kohta.

Viimaseks kriteeriumiks on juba esimese uurimusküsimuse juures korra mainitud ökonoomia kriteerium, mis keskendub osalemise kulukusele poliitilistes otsustusprotsessides. Dahl toob välja, et iga mõistlik inimene hindab, kui suur ajakulu ja pingutus kaasneb osalemisega võrreldes võimalike alternatiivsete tegevustega. Sellest tulenevalt muutub osalemise ökonoomsus paratamatult oluliseks küsimuseks iga autoriteedi süsteemi puhul. Kui igal kodanikul oleks kohustus osaleda kõigis ühiskondlikes otsustes, muutuks see enamiku inimeste jaoks ebarealistlikuks, mitte seetõttu, et neil puuduks huvi, vaid kuna otsustamine nõuab aega, energiat ja informeeritust, mida ei ole alati mõistlik ohverdada (30–44). Dahl toob näiteks juhtumi, kus ülikooli kollektiiv polnud enam tõhus kuna otsuste tegemine nõudis kõigilt pidevat osalemist ja koosolekutel viibimist. Lõpuks hakkas osalus langema ja süsteem kaotas oma toimimisvõime. Sama loogika kehtib suuremas ühiskondlikus plaanis: kaasaegse demokraatia keerukus ja otsuste rohkus teevad ulatusliku ja katkematu osaluse kõigile kodanikele praktiliselt võimatuks (38–39). Ökonoomsuse kriteerium ei toeta hääleõiguse eristamist, kuid teatud tegurid (nagu kodanike teadlikkus või huvi poliitika vastu) võivad mõjutada nende osalemise määra. Ent isegi sellisel juhul tuleb tagada, et kõik hääled oleksid võrdsed kuna iga inimese arvamus peaks olema sama kaaluga, sõltumata tema võimalustest osaleda kõigis otsustusprotsessides. See ei tähenda, et mõne kodaniku hääl peaks lugema

rohkem kui teise oma. Ökonoomsuse põhimõtte ei anna alust hääleõiguse diferentseerimiseks, vaid rõhutab vajadust kujundada demokraatlik süsteem nii, et osalemine oleks teostatav ja mõistlikult koormav. Lahendus peitub mehhanismides, mis hajutavad otsustamise koormust, näiteks esindusdemokraatias või teatud otsustusõiguse delegeerimises spetsialiseeritud organitele. Need võimaldavad säilitada kõigi kodanike võrdsuse poliitilises mõttes, arvestades samal ajal tegelikku inimlikku suutlikkust osaleda. Dahl rõhutab, et demokraatlikud süsteemid vajavad ökonoomsust kuna piiramatult osalemine võib muutuda takistuseks, mitte võimaluseks. Kõik inimesed, sõltumata nende huvidest, pädevusest või isiklikest eelistustest, puutuvad kokku vajadusega leida tasakaal osalemise ja teiste elu valdkondade vahel, et süsteem jääks toimivaks (41–42). See aga ei õigusta hääleõiguse ebavõrdsust kuna iga kodaniku hääl peab olema väärtuslik sõltumata tema suutlikkusest osaleda kõigis otsustusprotsessides.

Asudes kolmanda uurimisküsimuse juurde on “all affected interests” printsiibil palju osi, mis võivad kujuneda piirangute põhjendusteks. Nii Goodin kui ka Dahl pooldavad laia poliitilist kaasatust. Samas mõistavad nad, et on olemas olukordi, kus valimisõiguste piiramine võib olla põhjendatud. Esiteks juhib Goodin tähelepanu, et “all affected interests” printsiip on loogiliselt vastuoluline. Selleks, et kindlaks teha, keda otsus mõjutab, peaks otsus juba tehtud olema – aga otsuse sisu omakorda sõltub sellest, kes hääletavad. Selline surnud ring ei võimalda selgelt määratleda, kellel peaks hääleõigus olema (Goodin, 2007, 52). Selle vastuolu vältimiseks on loogiline välja pakkuda, et valimisõigust tuleks siduda stabiilsemate tunnustega, nagu kodakondsus või elukoht. Kuigi need kriteeriumid võivad jätta mõne mõjutatud isiku välja, loovad need arusaadava ja praktiliselt rakendatava süsteemi.

Teiseks tõstatab Goodin ülekaasamise probleemi. Kui me püüame kaasata kõik, keda otsus teoreetiliselt võiks mõjutada, siis tuleb arvestada, et pea iga inimene maailmas võib väita, et mingi rahvusvaheline või keskkonnapoliitiline otsus teda mõjutab. Selline “all possibly affected interests” printsiip tähendaks valimisõiguse tohutut laiendamist, mida pole võimalik realselt rakendada. Goodin ise ei loobu sellest ideaalist, vaid väidab, et me peaksime mõtlema, kuidas seda võimalikult hästi institutsionaalselt ligilähedaselt teostada. Seega ei tulene piiratud valijaskonna säilitamine tingimata soovist kedagi sisuliselt välistada, vaid see on kantud teostatavuse kaalutlustest (Goodin, 2007, 64).

Kolmandaks pöörab Dahl taas tähelepanu kompetentsusele. Varem esile toodud piloodi ja arsti näidet saab ka laiemalt kohaldada poliitikale, kui väidetakse, et mõne inimese teadmised

on puudulikud otsuste tagajärgede mõistmiseks. Siiski suhtuvad nii Dahl kui ka Goodin sellesse argumenti ettevaatlikult, sest kompetentsuse hindamine poliitikas on subjektiivne. Neljas argument lähtub juba tuttavast ökonoomsuse kriteeriumist. Dahl märgib, et kui kõigil oleks õigus otsustada iga poliitilise küsimuse üle, läheks selleks vaja tohutult aega, tähelepanu ja ressursse. Selline koormus ei ole tihti õigustatud. Selle asemel eelistatakse esindusdemokraatiat, kus valijad annavad oma mandaadi teatud inimestele. Seetõttu ei saa kõik kodanikud igas küsimuses hääletada. See võib tunduda valimisõiguse piiramisena, kuid eesmärk on juhtimise tõhusus, mitte kellegi tahtlik välistamine.

Viimaks tõstab Goodin esile sotsiaalse konsensuse rolli. Ta viitab Joseph Schumpeterile, kelle järgi määratleb iga ühiskond ise, kes on selle “demos” – ehk kes kuuluvad poliitilise kogukonna hulka (Goodin, 2007, 46). See võib näida universaalsuse seisukohalt problemaatiline, kuid enamik ühiskondi aktsepteerib teatavaid piire ja tunnuseid, mille alusel kehtestatakse valimisõigus. Lõpuks ei lükka Dahl ega Goodin “all affected interests” printsiipi ümber, kuid nad toovad esile selle rakendamise keerukuse. Just nende praktiliste ja loogiliste piiride tõttu on võimalik valimisõiguse piirangut teatud juhtudel pidada eetiliselt ja poliitiliselt põhjendatuks, ehkki nad kinnitavad, et iga piirang vajab tugevat õigustust ning peaks jääma pigem erandiks kui normiks.

Kokkuvõtteks rõhutavad nii Dahl kui Goodin, et valimisõigus peaks põhinema otsuste tegelikul mõjul, mitte pelgalt kodakondsusel või elukohal. Nende vaade seab kahtluse alla universaalse valimisõiguse automaatsuse ning toetab kaasatuse põhimõtet, mille järgi peaksid poliitilistes otsustes osalema eeskätt need, keda otsused realselt mõjutavad.

4. Teooriate võrdlus ja Eesti juhtumi analüüs

Selles peatükis analüüsin, kas ja mil määral on võimalik õigustada valimisõiguse piiramist Eesti kontekstis kahe erineva filosoofilise lähenemise alusel. Toetudes Jason Brennani pädevuspõhisele teorialele ning Robert Dahli ja Robert Goodini „all affected interests“ printsiibile, uurin esmalt nende vaadete filosoofilisi erinevusi ja lähtekohti. Seejärel rakendan neid teooriaid Eesti juhtumile, arutledes, kas Vene kodanike valimisõiguse piiramine kohalikel valimistel võiks olla õigustatud. Peatüki eesmärk on selgitada, kas kumbki käsitus suudab pakkuda usaldusväärse raamistiku selle poliitilise otsuse hindamiseks.

4.1 Teooriate võrdlus

Jason Brennani pädevuspõhine lähenemine ja Robert Dahli ning Robert Goodini „all affected interests“ printsiip esindavad kahe erineva filosoofilise vaate lähenemist valimisõigusele ja demokraatia toimimisele. Mõlemad on kriitilised automaatse ja tingimusteta valimisõiguse suhtes, kuid nad põhinevad erinevatel väärtustel ja eesmärkidel. Teooriate võrdlemine toob esile sügavamad pinged kaasatuse ja pädevuse ning õiguspärasuse ja tulemuste vahel.

Kuigi Brennan ja Dahl pakuvad valimisõiguse piirangutele erinevaid filosoofilisi põhjendusi, leidub nende vaadetes ka kattuvusi. Näiteks tunnistavad mõlemad, et teatud juhtudel, kui puuduvad vajalikud teadmised või piisav pädevus, võib olla õigustatud osaline valimisõiguse piiramine, nagu Dahl toob välja oma kompetentsi kriteeriumis.

Brennanile on demokraatia väärtus seotud eelkõige poliitiliste otsuste kvaliteediga. Tema hinnangul ei piisa sellest, et kodanikud osalevad. Oluline on, et nende osalus põhineks teadmistel ja kaalutlustel. Valimisõigus on tema jaoks moraalne vastutus, mitte automaatne õigus. Inimesed peaksid hääletama vaid siis, kui nad on piisavalt informeeritud ja suudavad otsustada üldise hüve nimel. Seevastu Dahl ja Goodin tähtsustavad demokraatia legitiimsust kui laiapõhjalist osalust. Nende käsitluses ei tulene valimisõigus mitte indiviidi teadmiste tasemest, vaid sellest, kas poliitilised otsused individuaali mõjutavad. Seega on neil valimisõiguse normatiivne põhjendus oluliselt kaasavam ja vähem tingimuslik.

Samuti joonistub välja erinev lähenemine universaalsusele. Brennan seab universaalse valimisõiguse kahtluse alla just episteemilistel kaalutlustel. Kui massiline osalus ei paranda otsuste kvaliteeti, võib see demokraatiat hoopis kahjustada. Samas jääb ta formaalsete piirangute osas tagasihoidlikuks. Dahl ja Goodin toetavad universaalsust kui õiguspärast tingimust. Ehkki ka nemad tunnistavad, et mõjutatuse määratlemine võib olla keeruline ja tekitada rakenduslikke dilemmasid, on nende jaoks oluline, et valimisõiguse aluseks oleks võimalikult avatud ja arusaadav kriteerium, mitte subjektiivne hinnang.

Praktilise teostatavuse osas on mõlemad lähenemised ettevaatlikud. Brennan ei poolda teadmiste põhjal korraldatud hääletusõiguse kontrolli, sest see võiks tuua kaasa diskrimineerimise või mingit viisi valimiste manipuleerimise. Goodin omakorda juhib tähelepanu sellele, et mõjutatuse printsiibi täielik rakendamine võib paisutada valijaskonna liiga suureks ning muuta süsteemi ebapraktiliseks. Samas usub ta, et laiem kaasatus annab demokraatiale sisukama aluse kui kitsas kodakondsuspõhine lähenemine.

Kokkuvõttes seisavad need teooriad vastandlikel poolustel: Brennan seab esikohale otsustuste kvaliteedi ja eetilise vastutuse, Dahl ja Goodin toovad esile rohkem esindatust ja kaasatust kui poliitilise korra õigustust. Mõlemad tajuvad valimisõiguse piiramise eetilisi ja poliitilisi ohte, kuid erinevad selles, millal ja kuidas sellised piirangud üldse olla tohiks. Just sellised erinevad vaatepunktid on ka kesksed Eesti juhtumi analüüsimisel järgmises alapeatükis.

4.2 Eesti juhtumi analüüs

Eestis on viimastel aastatel esile kerkinud küsimus, kas Vene kodanikel, kes elavad Eestis alaliselt, peaks olema õigus osaleda kohalikel valimistel. Arutelud selle üle on seotud eelkõige julgeolekukaalutlustega, kuna Vene riigi agressiivne välispoliitika, infooperatsioonid ja mõjutustegevus on tõstatanud küsimuse nende kodanike lojaalsuse ja poliitilise mõju kohta. Aastal 2025 esitati Riigikogus eelnõu, mis piiraks Vene kodanike valimisõigust kohaliku omavalitsuse tasandil, viidates võimalikele julgeolekuriskidele (Riigikogu XV koosseisu 536 SE seletuskiri, 2025). See juhtum pakub hea võimaluse rakendada Jason Brennani ning Robert Dahli ja Robert Goodini teoreetilisi lähenemisi valimisõiguse piiride määratlemiseks.

Brennani pädevuspõhine lähenemine võiks esmapilgul näida kooskõlas ideega, et teatud elanike valimisõigust piiratakse, kui nende osalus võiks viia demokraatiale kahjulike tulemusteni. Tema kriitika massidemokraatia suhtes põhineb eeldusel, et kui suur osa valijatest on poliitiliselt ebapädev või tegutseb olemata informeeritud, siis kannatab kogu ühiskond. Kui rakendatuna Eesti konteksti on alust arvata, et Vene kodanikud tegutsevad sihilikult vastavalt välisriigi huvidele või nende valikud põhinevad süsteemse valeinformatsiooni pealetungil, siis võiks seda tõlgendada pädevuse või lojaalsuse puudumisena, mis õigustaks Brennanil hääletamisest loobumist või selle piiramist.

Kuid Brennan ei toeta riiklikult kehtestatud piiranguid. Tema hinnangul peaksid poliitiliselt ebapädevad isikud ise vabatahtlikult valimistest eemale hoidma. Seega ei saa tema lähenemist kasutada Eesti eelnõu otsese valimisõiguse piirangu õigustamiseks ilma sisulise moonutuseta. Veelgi enam hoiatab Brennan, et teadmiste või pädevuse hindamine formaalsete testide kaudu oleks ühiskonnal olla oht ülekohtune. Eesti juhtum ei hinda valijate individuaalset pädevust, vaid tugineb kodakondsusele kui kollektiivsele tunnusele, mis eemaldub Brennanile omasest eetilise raamistikust.

Dahli ja Goodini „all affected interests“ printsiibi valguses muutub Eesti juhtumi probleem veelgi teravamaks. Selle käsitluse kohaselt peaks valimisõigus kuuluma kõigile, keda poliitilised otsused reaalselt mõjutavad. Kohalikul tasandil on Vene kodanikest alalised elanikud selgelt mõjutatud omavalitsuse otsustest: nad elavad, töötavad, tarbivad teenuseid ja maksavad makse samamoodi nagu Eesti kodanikud. Sellest lähtuvalt oleks nende väljajätmine valimisprotsessist selle printsiibi järgi ebaõiglane, sest see takistab osalust otsustes, mis puudutavad nende igapäevaelu.

Goodin tunnistab, et mõjutatuse täpne määratlemine võib praktikas olla keeruline, kuid mõistab, et valimisõiguse määramisel peaks eesmärgiks olema võimalikult lai kaasatus. Kui kodakondsus seatakse valimisõiguse ainsaks aluseks, jäävad otsustest välja ka need, kes on neist sisuliselt mõjutatud, kuid ei vasta formaalsetele tingimustele. Eesti juhtumi puhul tähendab see, et valimisõigus ei põhine mõjutatusel kui demokraatiliselt olulisel kriteeriumil, vaid kodakondsusel kui juriidilisel ja ajaloolis-poliitilisel tunnusel. Täpsustusena olgu lisatud, et Goodin rõhutab valimisõiguse määramisel just moraalset ja praktilist mõjutatust, mitte ainult formaalset staatust. Seega on Eestis kaalutav piirang tema käsitlusega vastuolus, sest

see välistab osaluse inimestelt, kelle igapäevaelu mõjutavad otsused, mida nad ise kujundada ei saa.

Samuti võib Dahli ja Goodini vaatenurgast näha sellise piirangu potentsiaalset ohtu demokraatia õiguspärasusele. Kui demokraatia põhineb osalusel, siis osaluse piiramine peab olema põhjendatud äärmusliku vajadusega. Ühiskondliku sidususe ja usalduse huvides võib mõnes olukorras kaaluda piiranguid, kuid sellisel juhul peaks olema selge, et piirang on ajutine, proportsionaalne ja sihipärane. Kui valimisõigus võetakse ära kogu rahvusgrupilt üksnes kodakondsuse alusel, riskitakse pigem usalduse murdmisega ja marginaliseerimisega, kui stabiilsuse suurendamisega.

Dahli ja Goodini argumendid leiavad kaja ka Eesti meediaruumis. Andrus Ristkoki (2025) kriitika mittekodanike valimisõiguse piiramise kohta toob selge näite, kuidas demokraatia põhimõtteid saab poliitilistel põhjustel moonutada. Ristkok toob välja, et kohaliku tasandi valimisõigus peaks kuuluma kõigile püsielanikele sõltumata kodakondsusest, kuna neil on otsene ja igapäevane huvi oma elukeskkonna kujundamises. Tema positsioon haakub tihedalt Dahli ja Goodini seisukohtadega, mille kohaselt demokraatia eeldab, et otsuste tegemises osalevad need, keda otsused mõjutavad. Kui kindlates Eesti piirkondades, näiteks Kirde-Eestis või Tallinna mõnes asumis, puudub kodanike kriitiline mass siis nende hääleõiguse piiramine tähendab ka kohalike huvide süsteemset eiramist. See lubab poliitilisel võimul distantseeruda otsuste sotsiaalsest vastutusest ja tugevdab seisukohta, et hääleõigus peab baseeruma mitte kodakondsusel, vaid alalisel elulisel sidemel ühiskonnaga. Seega ei toeta praegune valimisõiguse piirang ei demokraatlikke ega riigi seaduspärasust tugevdavaid argumente. (Ristkok, 2025)

Lõpuks näitab Eesti juhtum selgelt, kui habras võib olla valimisõiguse seaduspärasus, kui see põhineb kollektiivsetel tunnustel nagu kodakondsus, mitte üksikisiku tegelikul seotusel ühiskonnaga. Jason Brennan tähtsustab teadmiste või lojaalsuse puudumise korral valimisest loobumist, kuid ei toeta riiklikke piiranguid. Dahl ja Goodin, kelle jaoks valimisõigus peab tuginema mõjutatuse printsiibile, näeksid Vene kodanike väljajätmist kohaliku tasandi demokraatiast esindusõiguse rikkumisena. Nende vaadete valguses ei saa Eesti eelnõu pidada teoreetiliselt põhjendatuks. Kui demokraatia alus on osalus ja vastutus, siis tuleb valimisõiguse piiramise puhul tagada, et piirang on rangelt ajutine, sihipärane ja proportsionaalne. Vastasel juhul ei kaitse me demokraatiat, vaid kahjustame selle tuuma, kaasatust ja esindatust.

Kokkuvõte

Käesolev töö uuris küsimust, kellel peaks olema valimisõigus ja kas igal kodanikul peaks olema võrdne hääl. Eesmärgiks oli selgitada, millistel tingimustel on valimisõiguse piiramine demokraatias õigustatud, ning milliseid filosoofilisi argumente saab selliste piirangute toetuseks või vastu kasutada. Analüüs keskendus kahele mõjukale lähenemisele: Jason Brennani pädevuspõhisele teooriale ja Robert Dahli ning Robert Goodini „all affected interests“ printsiibile ning rakendas neid Eesti juhtumile, kus arutatakse Vene kodanike valimisõiguse piiramist kohalikel omavalitsuse valimistel.

Brennani fookus on valija vastutusel ja teadmiste olulisusel, kuid on vastu riiklikult kehtestatud piirangutele. Tema hinnangul on hääletamine eetilise kohustus: inimesed peaksid valida ainult siis, kui nad on piisavalt informeeritud ja lähtuvad ühishuvist. Pädevus võib olla hääletamise sisuline eeldus, kuid selle nõudmine õigusliku kriteeriumina kahjustaks demokraatia legitiimsust. Dahl ja Goodin seevastu väidavad, et valimisõigus peab kuuluma kõigile, keda poliitilised otsused mõjutavad. Nende jaoks on kaasatus ja esindatus demokraatia tuum. Nad tunnistavad, et osalust võib erand juhtudel piirata, kuid peavad selliseid piiranguid õigustatavaks ainult tugeva põhjenduse korral. Üldised kodakondsusel põhinevad piirangud, nagu Eesti eelnõus, ei vasta nende käsitlemise järgi demokraatliku otsustamise kriteeriumidele.

Eesti juhtumi analüüs näitab, et ükski käsitletud teooria ei toeta otseselt Vene kodanike valimisõiguse piiramist kohalikel valimistel. Brennan lükkab tagasi riiklikud keelud ja Dahl koos Goodiniga rõhutavad, et osalusõigus peaks kuuluma kõigile, keda poliitika mõjutab – sõltumata kodakondsusest. Meedias leidub seisukohti, mis näivad toetavat Dahli ja Goodini vaateid, kuid teoreetiline alus nende piirangute õigustamiseks jääb nõrgaks. Julgeolek on muidugi reaalne mure, ent valimisõiguse piiramine peab põhinema selgetel ja põhjendatud kriteeriumitel, mitte hirmul ega oletataval kollektiivsel lojaalsusel.

Töö peamine järeldus on, et demokraatia tugevus ei seisne mitte piirangutes, vaid läbipaistvates ja õiglastes kaasamise põhimõtetes. Valimisõigus võib teatud juhtudel vajada korrigeerimist, ent see peab toimuma rangelt demokraatlike väärtuste piires. Valija

teadlikkus, poliitiline mõjutatus ja ühiskondlik stabiilsus ei ole vastandlikud, vaid vajavad tasakaalu, mille leidmiseks on vaja nii filosoofiline täpsus kui ka poliitilist vastutustunnet.

Kasutatud allikad

- Aristotle. (1999). *Politics* (B. Jowett, Trans.). Batoche Books, Kitchener.
- Brennan, J. (2011). *The Ethics Of Voting*. Princeton University Press, Princeton.
- Dahl, R. A. (1998). *On Democracy*. Yale University Press, New Haven.
- Dahl, R. A. (1990). *After The Revolution? Authority in a Good Society*. Yale University Press, New Haven.
- Goodin, R. E. (2003). *Reflective Democracy*. Oxford University Press, Oxford.
- Goodin, R. E. (2007). Enfranchising all affected interests, and its alternatives, *Philosophy & Public Affairs*, 35(1): 40–68. <https://www.jstor.org/stable/4623780>
- Laiapea, A. (2017, märts 31). Kuidas Eesti naised valimisõiguse said. *Feministeerium*. Kasutatud: 30.04.2025, <https://feministeerium.ee/kuidas-estti-naised-valimisoiguse-said/>
- Lijphart, A. (2012). *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-six Countries*, Yale University Press, New Haven.
- Mill, J. S. (1861). *Considerations on Representative Government*, Parker, Son and Bourn, London.
- Rahvastik.ee. (2020, august 24). Eesti kohalikel valimistel otsustavad välismaalased, Lätis mitte. Rahvastik.ee. Kasutatud: 30.04.2025, <https://rahvastik.ee/valimised/estti-kohalikel-valimistel-otsustavad-valismaalased-latis-mitte/>
- Rank, S. (2014, november 2). Donetskis ja Luganskis täna omad valimised. Äripäev. Kasutatud: 30.04.2025, <https://www.aripaev.ee/uudised/2014/11/02/donetskis-ja-luganskis-tana-omad-valimised>
- Riigikogu. (2025, märts 27). Riigikogu võttis vastu kuus seadust. Riigikogu. Kasutatud: 30.04.2025, <https://www.riigikogu.ee/istungiuulevaated/riigikogu-vottis-vastu-kuus-seadust-2/>
- Ristkok, A. (2025, märts 27). Andrus Ristkok: kuidas see nüüd iseseisvuse tagab, et mittekodanikud oma kodukoha elu üle otsustada ei saa? Delfi. Kasutatud: 30.04.2025, <https://maaleht.delfi.ee/artikkel/120365221/andrus-ristkok-kuidas-see-nuud-iseseisvuse-tagab-et-mittekodanikud-oma-kodukoha-elu-uule-otsustada-ei-saa>
- ÜRO. (1948). *Universal Declaration of Human Rights*. ÜRO. Kasutatud: 30.04.2025, <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>

Summary

Who should have the right to vote, and should every individual have an equal vote?

This bachelor's thesis examines under what conditions restricting voting rights in a democracy is justified and whether every citizen should have an equal vote. The focus is on Estonia's 2025 political proposal to limit the voting rights of Russian citizens in local elections, citing security concerns and issues of loyalty. The aim of this thesis is to assess whether such a restriction aligns with the core values of democracy. The theoretical framework of the thesis is based on two philosophical approaches. First, Jason Brennan's competence-based theory is discussed, which argues that only those who are sufficiently informed and act for the common good should vote. However, Brennan does not support legal restrictions, instead emphasizing the individual ethical responsibility of the voter. Second, Robert Dahl and Robert Goodin's "all affected interests" principle is analyzed, according to which voting rights should belong to all those who are directly affected by political decisions, regardless of citizenship. The analysis of the Estonian case shows that neither approach supports restricting voting rights solely based on citizenship. For Brennan, such an approach is too collectivist and insufficiently justified, while from Dahl and Goodin's perspective, it undermines the legitimacy and representativeness of democracy. The thesis concludes that restricting voting rights may be justified in certain cases, but it requires strict ethical and practical justification. Mere political loyalty or security concerns are not sufficient grounds for limiting this right.

Keywords: philosophy, Jason Brennan, elections, Robert Dahl, Robert Goodin

Annotatsioon

Käesolev lõputöö analüüsib hääleõiguse piiramise eetilisi ja filosoofilisi põhjendusi demokraatlikes ühiskondades. Fookuses on 2025. aasta Eesti juhtum, mis pakub välja Vene kodanike välistamise kohalike valimiste õigustest ning võrdleb kahte peamist teoreetilist raamistikku: Jason Brennani pädevusel põhinevat lähenemist ja Robert Dahli ning Robert Goodini "kõigi mõjutatud huvide" printsiipi. Analüüs näitab, et kumbki teooria ei toeta kodakondsusel põhinevaid laialdasi hääleõiguse piire. Lõputöö järeldab, et igasugune hääleõiguse piiramine peab vastama rangetele eetilistele ja demokraatlikele kriteeriumitele, et vältida demokraatia usaldusväärse kahjustamist.

Märksõnad: filosoofia, Jason Brennan, valimised, Robert Dahl, Robert Goodin

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Juhan Johannes Raudsik,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose "kellel peaks olema õigus valida ja kas igäühel peaks olema võrdne hää?" , mille juhendaja on Mats Volberg, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Juhan Johannes Raudsik

09.05.2024